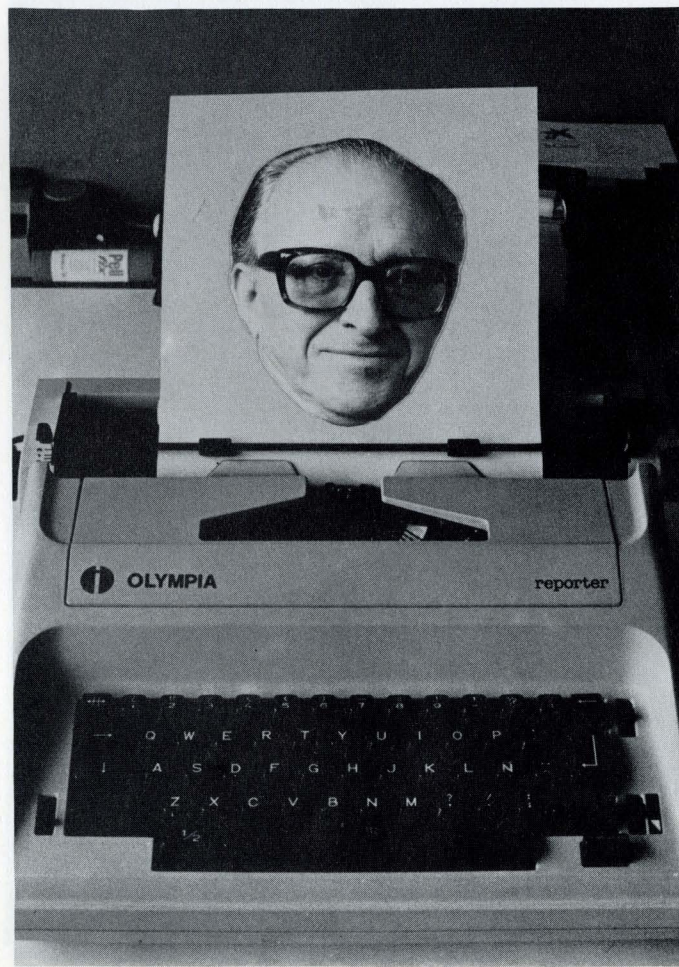

PERE CALDERS: PAPERS I RONDALLES

D'un campanar oblidat toquen les quatre, humitoses i descolorides de tardor barcelonina. El metro ens engoleix, mandrós, amb una bafarada feixuga per tot acolliment; se'ns encasta, càlida –la gent camina–, ens afanyem –la gent demana: canta, es plany... actua–, eixordament obsessiu, xafogor companya, la gent empeny, la gent mira orbament, la gent ens frega, no hi ha contacte, la gent puja, la gent baixa, la gent evita una ullada..., i som gent.

La frescor d'una alenada ens retorna: seny de cases velles arreu, apedaçat de coloraines de «boutiques», de «pubs», de restaurants, de cotxes... llindar 91-93. Falten encara cinc minuts, però ens sembla d'una cortesia indispensable d'acudir un xic abans a la cita.

És un sisè pis. La repetida monotonia de la porta esdevé de sobte rebuda cordial, franca, d'un home baixet, amb ulleres gruixudes i el rostre somrient.

Traiem el magnetofon –ell s'ha assegut a contrallum: «Perdoneu, és que la claror em fa mal als ulls»–, un instant d'esverament – ell recobra en un no-res el seu posat tranquil, no saltres no pas encara...

Es diu Pere i dos cognoms més. Nasqué a Barcelona però els records d'infantesa tenen olor de pagès, de masia, del Vallès:

«Tant la família paterna com la materna són del Vallès. El meu pare, nascut a Sant Cugat, ja va venir de petit i va passar tota la vida ací, i jo vaig néixer a Barcelona també. Es va conservar sempre, però, de part de la mare una masia on va transcórrer una part molt important de la meua infantesa: el meu pare era viatjant de comerç i passava molt temps fora, llavors la meua mare s'estava a la masia. En tinc molts bons records, de pagès, de la casa pairal, que avui, quan en parlo, sembla mentida, però el cert és que vivíem apartats de tot el món, no arribaven notícies de res, ens produíem tot el que necessitàvem: l'oli, el vi, els productes de l'hort, del bestiar... I un cop cada mes anàvem al mercat de Granollers per si mancaven cordes d'espart, llumins de sofre...»

El llenguatge de Pere Calders, tant en els seus contes com en la parla quotidiana, és farcit d'expressions procedents de la saviesa popular que avui es troben en un decandiment general:

«Jo em vaig educar amb això: la meua àvia de cada cosa en trobava l'adagi, el proverbi... i és interessant parlar-ne perquè a en Sales això el preocupava; considerava que un idioma que perd aquesta saviesa popular s'empobreix. I tenia raó. Ara bé, en els meus contes el llenguatge no és mai deliberat, sinó ben espontani, de primera impressió.»

Pere Calders no va anar a l'escola fins molt tard; la mare li ensenyava de lletra a la masia; el pare, un viatjant amb una vocació apassionada de dramaturg, l'esperonava constantment.

«El pare tenia una gran passió per les lletres i li feia il·lusió d'encomanar-me aquesta vocació... i li posava a l'abast una biblioteca considerable.»

«Hi ha uns noms oblidats que quan jo era jovenet em van influir molt i que avui ja gairebé ningú no es recorda qui són: escriptors alsacians que van escriure uns llibres molt ben traduïts al català: *Rondalles de poble*, *El tresor del vell cavaller*, que són una delícia i encara els vaig rellegint i m'agraden molt. Dels nostres, Ruyra. Per a mi té una gràcia especial en buscar les arrels del llenguatge, la puresa... i, dels nostres clàssics, és el primer que em ve a la memòria, potser perquè a l'escola on vaig anar el teníem com a llibre de lectura.»

Tenia nou anys, i fou aleshores que el meu pare canvià de feina: establí una impremta, inscriví el marrec a l'escola i, sense perdre mai contacte amb la masia («Hi anàvem a l'estiu...») la família residí permanentment a Barcelona.

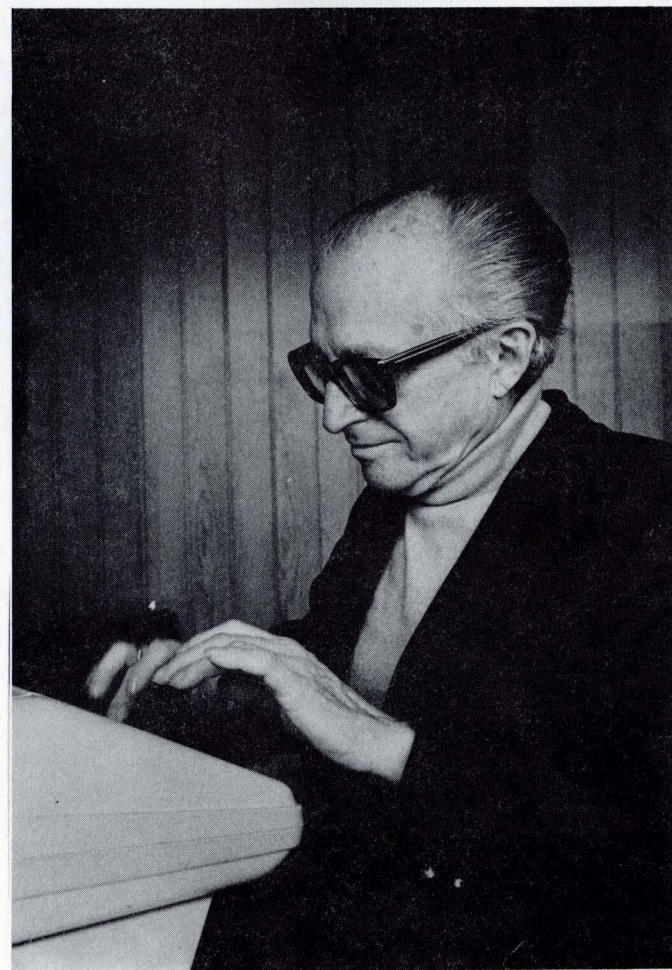
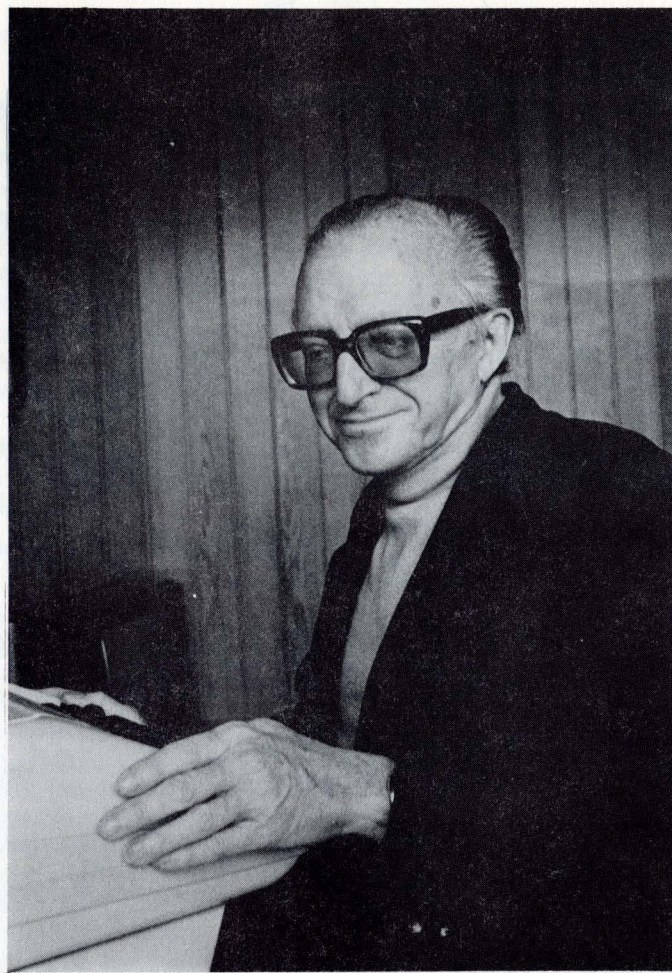
Era l'escola Mossèn Cinto («Hi vaig anar una mica ganàpia, però no vaig perdre el ritme»), i encara en guarda alguns companys i en conserva molts de records: Bons records...

«Ens deixaven una total llibertat, i ens estimulaven a dir contínuament el que pensàvem, sense traves.»

Fruit d'aquest al·licient és el primer conte de Pere Calders, «El primer arlequí», que més tard donaria títol a tot un recull de composicions de tema dispers, del qual no està satisfet del tot («afortunadament no n'estic de cap», ens diu), però que tampoc no avorreix: cal que la considerem una obra de jove que, per cert, no ha estat mai revisada ni, per tant, corregida: «Mira, si ara ho repassava, ho faria diferent. El qui va escriure «El primer arlequí» era un noi jove, i no hi ha cap vell que tingui el dret de corregir un jove.»

...i un record dolent:

«La meua escola, la van tancar forces de l'exèrcit «nacional» amb el pretext que hi van trobar uns mapes lingüístics d'Europa on els Països Catalans eren marcats amb un color diferent de la resta d'Espanya, com hi havia el portuguès, el basc, el gallès, el bretó... I el record que en tinc —jo devia anar pels catorze anys— és de soldats que vénen a tancar l'escola per a sempre més. I fou una acusació de separatisme...»

Pere Calders parla seguit-seguit; té tantes coses a dir i per contar —encara sort del nostre vell magnetofon!—: acudits, opinions, anècdotes... records i records. Mots acompanyats de gestos aclaridors, precisos, discrets..., d'una expressió mürria i desperta. Hi ha qui ha dit que té cara d'ocell (tot són opinions!), ara bé, sobretot fa cara... de bon home.

«Després vaig anar a l'Escola Superior de Belles Arts de Barcelona.»

Potser hi va haver un interval d'un parell d'anys entre l'escola i la Llotja: romangué una temporada a casa d'un dibuixant de publicitat txec establert a Barcelona, treballà d'aprenent en un taller d'escenografia, féu, en definitiva, uns quants intents per saber si realment era allò el que li interessava: dedicar-se al dibuix.

«La proposta del meu pare em va afectar de seguida: jo volia ser escriptor. Però ja sabia, també, que escrivint no em guanyaria la vida i calia que triés ofici. I, buscant, buscant, vaig pensar: seràs dibuixant!»

De tota manera, les lletres eren la seva vocació: mentre feia de dibuixant li començà a atreure el periodisme i entrà com a redactor al «Diari Mercantil», estranya aventura d'un multimilionari barceloní que n'encarregà la direcció a una colla de joves, amb l'única condició que li mantinguessin les habituals seccions de borsa i d'entrada i sortida de vaixells. I així, aprofitant l'avinentsa, arribaren a crear en el diari unes pàgines centrals amb poesia, assaig i crítica. I és en aquest ambient juvenívol i festiu (el director tenia tan sols disset anys) on Pere Calders s'inicia en el món de la literatura. Més endavant vindran les col·laboracions a revistes comarcals,

«Aquest tipus de publicacions oferien a escriptors novells com jo l'oportunitat de donar-se a conèixer. Actualment, tot i que no s'ha assolit la consolidació d'una premsa periòdica, el fenomen de les revistes comarcals té una vitalitat com no l'havia tinguda mai i ofereix, a més, una qualitat estimable.»

al rotatiu «La Rambla» —periòdic més modern i de tiratge més elevat—, fins a esdevenir, juntament amb «Tísner», director del setmanari «L'Esquella de la Torratxa» amb l'objectiu, després de la incautació que en féu el PSUC durant la República, de crear una publicació d'humor polític:

«El setmanari havia anat decandint; quan nosaltres hi vam entrar en tiraven dos o tres mil exemplars i anava fent per inèrcia. Vam acceptar el càrrec amb la condició que ens deixessin llibertat absoluta per a ficar-nos amb tothom, amb el partit i tot. Recordaré sempre que a en Víctor Colomer se li va escapar el riure i va dir: «Va, proveu de fer el que vulgueu i ja veurem què passa...»

Les xifres no enganyen: devia ésser molt ben rebut, posat que el tiratge s'estabilitzava prop dels setanta-cinc mil exemplars (...en aquell temps era molt, però molt...).

I fou aleshores, quan la tasca en la propaganda de guerra li garantia la tranquil·litat que no li calia la mobilització, quan, malgrat tot, sentia el neguit que no n'hi havia prou, quan tingué la personal certesa que havia d'anar al front, que abandonà, per fi, la feina per tal de fer-se voluntari de l'exèrcit de la República:

«Jo vaig passar catorze mesos com a cartògraf de la divisió 41, i vaig acabar que no vaig tenir temps, al final de la guerra, de fer-me l'uniforme de tinent.»

Mentre era al front escriví Unitats de xoc. Aquesta obra (recentment reeditada) fou, en definitiva, un encàrrec de Pous i Pagès —aleshores director de la «Institució de les Lletres Catalanes»— i al capdavant hagué de patir una doble censura, militar i política, «de manera que no és el que jo hauria

dit voluntàriament de l'experiència que vaig viure, sinó el que em deixaven dir; però el vaig escriure perquè em permetia de mantenir entretant la meua família...»

Només un instant... Alegres i saltirons els rellotges es fan amos de la casa —ens adonem del pas inexorable del temps, que se'ns esmuny fins i tot quan esdevenim espietes del record— greus i pausats, tots es deixen anar, només un instant... i reprenen sobtadament i silenciosa la pròpia postura. I en resposta al nostre astorament, «...m'agraden, en tinc la casa plena, en porto...».

D'allà, l'exili a França.

«Vaig estar en un camp de concentració, no em va agradar, em vaig escapar i...»

En parlar de França, Pere Calders no oblida mai aquell francès «molt francès, però català com una casa» que els ajudà en aquest delicat afer. De tota manera, ell sol contar-ho així:

«El 1939, trobant-me refugiat a França, em vingué un nequit ben determinat per anar-me'n a Amèrica. Hi contribuïren diverses circumstàncies, però una d'elles, que pesava, era el fet de no haver pogut compartir mai la confiança que tenien els francesos en la línia Maginot.»

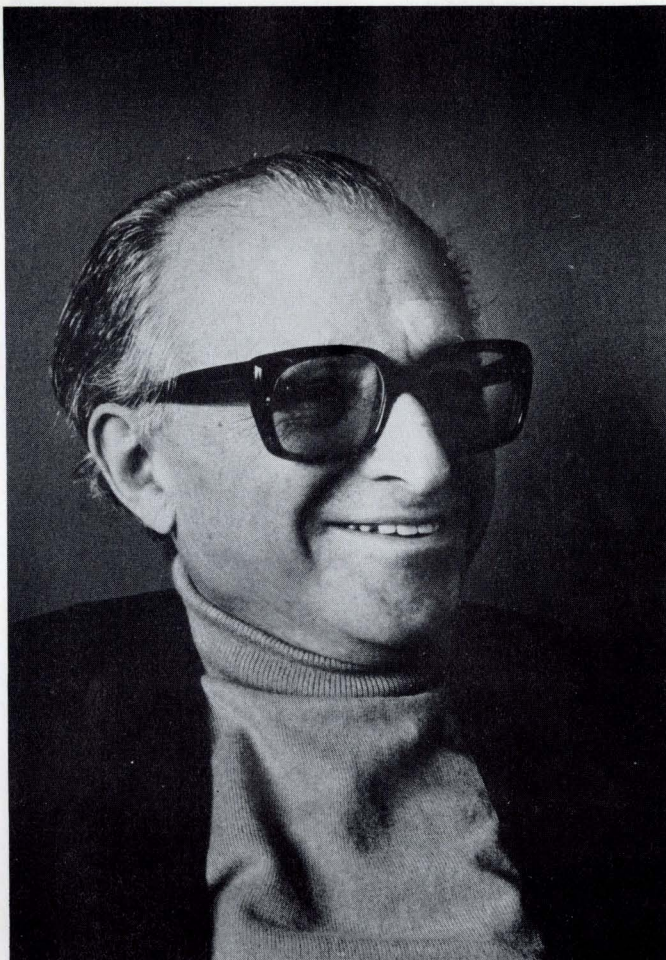
Pere Calders intenta despullar les seves paraules de qual-sevol transcendència, és una manera peculiar de plantejar uns esdeveniments colpidors i decisius. Aleshores, l'interlocutor (nosaltres mateixos) es deixa encomanar d'aquesta senzillesa, potser en té necessitat, i ho creu tot fil per randa, alleugerit... fins que una simple pregunta (per què Mèxic?) i una nova simple resposta («Dir que em vingueren ganes d'anar-me'n a Amèrica pot fer l'efecte d'una tria que, en realitat, no era al meu abast.») trenquen l'encanteri i ens arriba, amb tota la força, aquesta transcendència voluntàriament disfressada. Una forma d'expressió que li és tan pròpia, tan inherent a la seva personalitat, es tradueix a tota l'obra com un procediment estilístic de gran eficàcia que, no cal dir-ho, és un dels trets més citats a l'hora de qualificar i fins de descriure formalment els contes i les novel·les d'aquest autor.

Entre tots els països sud-americans, Mèxic fou el que oferí als emigrants les millors garanties de llibertat i de feina. Acabat de sortir de la revolució, el país va rebre professors universitaris, tècnics, especialistes, escriptors, que, amb tota confiança, podien encarregar-se de les empreses —sobretot tipogràfiques— que el general Lázaro Cárdenas volia instal·lar, impulsant així una primerenca modernització.

«Vosaltres arribeu fins aquí, no us pagarem pas el viatge, i després no ens plantegeu problemes d'allotjament. Sereu com un mexicà més.»

Aquesta era l'única condició posada pel govern mexicà, la qual, segons les notícies que en tenim, fou respectada de manera absoluta, «en aquest sentit vaig triar bé: la llibertat era com no l'haviem coneguda mai...» Així, la feina de Pere Calders a l'exili es desenvolupava en tres vessants: per una banda, el treball destinat a les empreses de l'Estat en el camp de les arts gràfiques; per l'altra, una tasca eminentment diferent:

«A Mèxic hi vam anar a parar una colla d'escriptors amb la sensació comuna que allò impossible de realitzar a casa nostra ho podíem fer allà i, aleshores, com que podíem, havíem de fer-ho. Era una feina més que res testimonial; vam aconseguir d'enviar, amb moltes dificultats, exemplars de les nostres publicacions cap a Catalunya. Un dels personatges que s'encarregava de rebre'ls amb tots els riscos era en Rafel Tasis i Marca, que tenia una llibreria a la Rambla. Se li trametien alguns exemplars, pocs, camuflats dins de premsa mexicana d'aquella no sospitosa... i així anava.»

Albert Manent ressenya que els exiliats catalans a Mèxic publicaren uns quatre-cents títols amb periodicitat, dels quals Els quaderns de l'exili és un dels més coneguts, amb l'avinentsa que aquesta revista, dirigida pel grup constituït per Ferran de Pol, Raimon Galí, el malaguanyat Joan Sales i J. M. Ametlla, acollí diverses col·laboracions de Pere Calders.

I, de sobte, s'alça, busca alguna cosa en els prestatges, pinça un volumet i ens el mostra

«...per exemple, el pare de Tísner, el meu sogre, va fer una biblioteca a Mèxic amb llibres com aquest, i en va arribar a publicar vint títols. Això és una veritable quixotada; però, quina base econòmica tenia? Us asseguro que no ho sabem; i és pell!»

Palpem la portada i assentim embadalits. Amb un posat satisfet, retorna tot seguit el llibre al seu interromput repòs.

El tercer aspecte de la tasca dels escriptors a Mèxic, fou la continuació de l'obra literària personal. Els primers contes escrits a l'exili conformen el recull que Joan Triadú aplegaria anys més tard sota el títol Cròniques de la veritat oculta per tal de presentar-lo al premi Víctor Català del 1954 que, per cert, guanyà.

Es a les Cròniques on se'ns fa palès l'assoliment d'una completa maduresa en l'estil i en el tractament dels temes. En aquest cas ja no ens admirem de l'entrellat hàbilment configurat de l'obra d'un estudiant, ni ens dolem de la censura acusada per uns relats que —parafraçant el pròleg que Carles Riba escrigué amb motiu de la primera edició d'Unitats de xoc— no tracten, exactament, «d'un documental de guerra, sinó de la vida d'uns homes en guerra, que veuen altres homes en guerra...», sinó que ens trobem davant del fruit d'un escriptor granat i amb plena consciència del seu treball.

Sens dubte, aquí traspuen els temes que constituïran un dels fermes puntals de la seva obra. Enmig d'aquesta temàtica destaca el tracte que Calders dona a la mediocre vida d'uns personatges grisos, a voltes gairebé esperpèntics, pels quals el lector no pot deixar de sentir una mena de compassió, en bona part producte de la sorprenent identificació d'aquest amb el personatge i les situacions que l'emmarquen.

En aquestes situacions, l'absurd hi juga un paper fonamental —citem com a mostra dos títols recollits a Invasió subtil i altres contes totalment clarificadors, «Zero a Malthus» i «Tot esperit»— fins al punt que, en nombroses ocasions, ha estat assenyalada una mena de comunió de Calders amb els temes emprats per Kafka: ens referim, sobretot, a la reacció dels diversos personatges enfront de l'absurd i de la mediocritat que envolten llur existència...

BALANÇ

Tot just quan estava a punt d'abastar la galleda, va fallar-li una cama i caigué al pou.

Mentre queia va passar-li allò tan conegut de veure d'un cop d'ull tota la seva vida. I la va trobar llisa, igual i monòtona (dit sigui entre nosaltres), de manera que s'empassà l'aigua d'ofegar-se amb una exemplar resignació.

(d'Invasió subtil...)

No obstant això,

«No, Kafka no m'ha influït perquè no el coneixia, tot i que m'honora molt que m'hi comparin...»

De fet, en literatura es produeixen coincidències que no sempre es poden titllar d'influències, «són reaccions semblants davant d'unes situacions determinades, simplement», posat que els pretextos tractats pels escriptors són pocs; els temes, en definitiva, són limitats: per a Pere Calders, la persona humana és el tema per excel·lència i la deu d'on brollen tots els altres, «no hi ha res de nou sota la capa del sol, tot és per retòrica...»; i és aquí on podem apreciar la importància de l'anomenat establiment de la forma en una obra literària, po-

sat que és el factor que la particularitza i la individualitza, tenint en compte que els pretextos temàtics han estat repetits en el decurs de tota la història de la literatura amb molt poques variacions. Així, la diferència entre Calders i Kafka rau primordialment en el fet que «Kafka no tenia en absolut ni el sentit ni la vocació de l'humor. No hi ha cap tret humorístic en la seva obra, sempre és depriment, pessimista, angoixant, sense cap sortida. A mi em sembla que el somriure —l'home és l'únic animal que somriu, a part de la hiena, que ho fa per una altra cosa— és una possible sortida. Jo intento fer un xic de broma amb una cosa que ens hem de prendre molt seriosament, però que si te la prens seriosament, tots acabariem plorant.»

A poc a poc, la vida a Mèxic s'anava normalitzant. Superats els primers entrebancs, Pere Calders anava descobrint el país i s'hi adaptava. Ara bé, li fou impossible de conèixer, ni que fos d'una manera molt general, un país format per tantes i tan variades llengües i ètnies.

«Veritablement, això dels «300 millones» és una estafada com una casa. Mèxic és un país on t'adones que no ha estat mai ni conquerit ni absorbit per aquesta cultura «espanyola». La capital és una gran ciutat, i només a setanta-cinc o cent quilòmetres trobes tribus indígenes que viuen com abans de la «conquista», amb el seu cap de la tribu, amb el seu bruixot, amb la seva organització comunitària, amb el seu idioma..., i que parlen dificultosament el castellà, i que quan se'ls acosta algú parlant aquesta llengua més aviat el reben una mica així... amb reserves, perquè estan acostumats que, des de fa cinc-cents anys, els que arriben parlant així...»

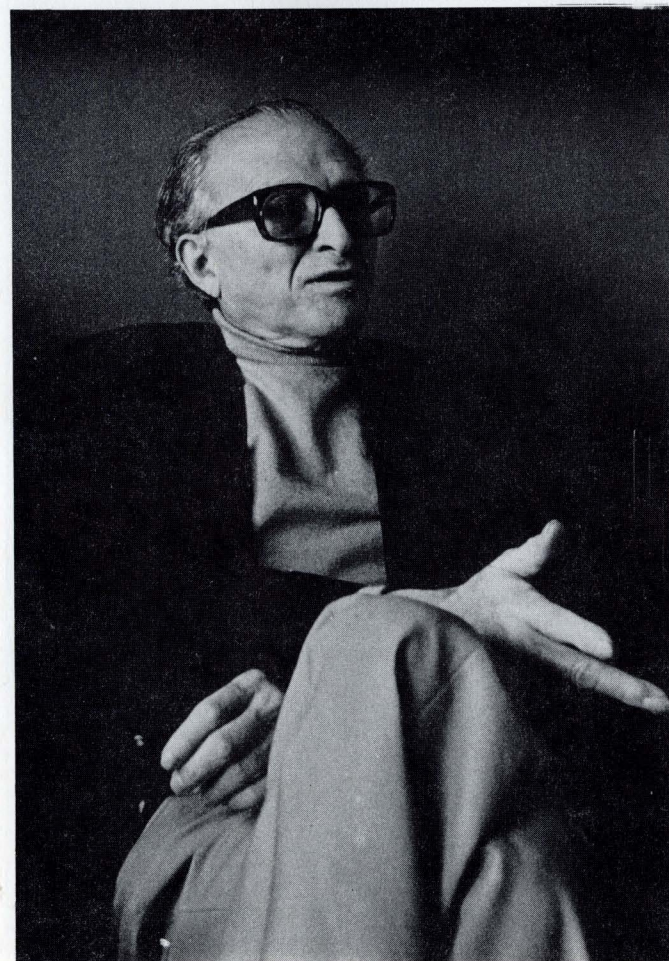
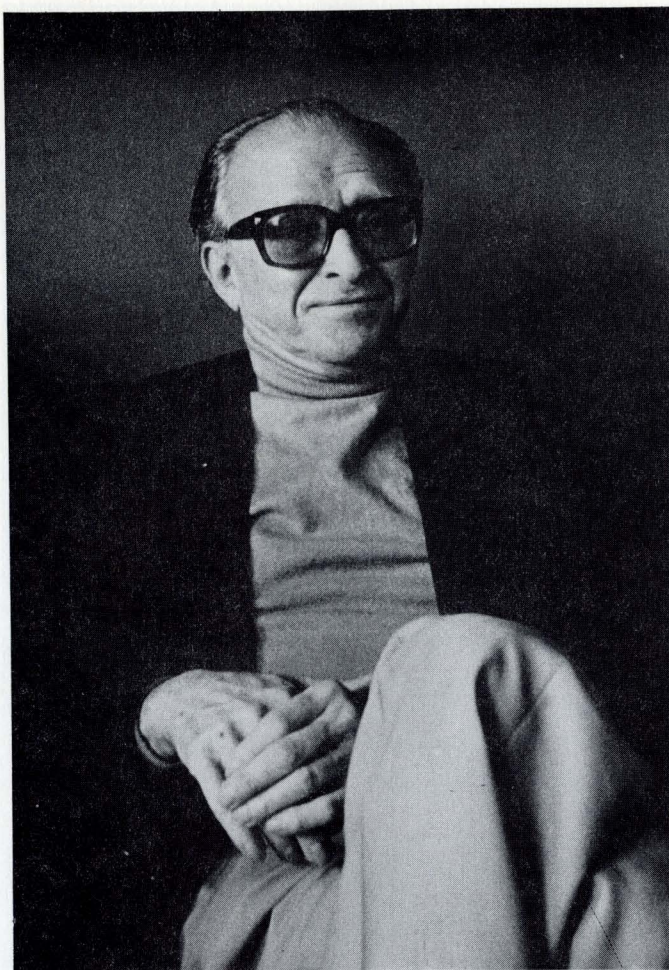
Producte de la troballa d'aquesta cultura tan diferent de la nostra són els seus contes de tema mexicà (Gent de l'alta vall), el conte llarg Aquí descansa Nevares i la novel·la L'ombra de l'atzavara on es percep un canvi d'òptica per part de l'autor. Les situacions no tindran el to burlesc anterior, sinó que seran plantejades amb un cert respecte reverencial: per exemple, el tractament de la mort arribarà fins a nosaltres de manera molt més crua —«Fortuna lleu», «La vetlla de donya Xabela»—.

«El concepte que tenim nosaltres de la vida i de la mort és completament oposat al d'aquests aborígens d'Amèrica i, sobretot, la diferència és encara major en comparació a les ètnies que tenien una cultura molt sòlida: els asteques, els inques, els maies; i és desconcertant perquè ells, de la mort, en fan una festa i un espectacle, i no els preocupa gens perquè no donen a la vida la importància que li donem nosaltres.»

És per això que molts relats caldersians de tema mexicà ens poden semblar irreal, fins i tot fantàstics, contemplats des d'una perspectiva europea; però l'autor sempre insisteix que tots els seus pretextos literaris fan referència a la vida real i, per tant, també els contes mexicans. Són personatges, en general, que conegué personalment, i situacions verídiques que aquests li contaren:

«M'ha passat tot el que explico d'una manera o altra. No hi ha res que sigui irreal, tot és viscut, per exemple Primera part d'Andrade Maciel. El protagonista d'aquest conte el vaig conèixer ja de vell, va participar a la revolució mexicana i totes les coses que explico li van passar realment, i jo tinc la meua manera d'explicar-ho...»

Una de les característiques que demostren el perfecte domini de la llengua que posseeix Calders rau en el fet que no es deixa influir mai, en el cas dels contes mexicans, pel tòpic folklòric de l'idioma:

«Quan nosaltres érem fora, aquí s'havien començat a fer pel·lícules mexicanes i la gent s'havia acostumat a la manera com parlaven els mexicans, amb aquell to, la típica musiqueta... Aleshores, vaig pensar, jo no... provaràs d'explicar als catalans com són els mexicans sense caure en aquest tòpic.»

I així, els seus indis parlen en un català correcte, la qual cosa no els desfigura gens, ans al contrari.

Amb tot, no pas tots els contes que escrigué a l'exili són de tema mexicà. Els Tres reportatges especials constitueixen un apartat a considerar dins del recull Gent de l'alta vall, posat que continuen una certa línia anterior: la línia de l'«absurd». Veritablement, és un absurd entre cometes i que ens toca molt de prop, perquè Pere Calders repeteix una i altra volta la veracitat dels pretextos, en aparença fantasiosos:

«El somni és un misteri que m'apassiona. Hi ha un guionista estrany que té cura d'aquests arguments, d'aquests canvis d'escenari, dels personatges... Ara, això és real o és irreal? Per a mi, és una cosa que es produeix a l'interior de la persona i, per tant, és lícit, ho considero real. A mi em passa que, despert o adormit, si no somnio m'hi acosto molt. Així doncs, qualsevol cosa que em passa, que desitjo, que somnio, un succés, un incident familiar... suggereix immediatament una manera d'interpretar-ho i d'explicar-ho, de manera que sí, m'ha passat tot el que explico d'una manera o altra.»

Malgrat el paper que pot tenir-hi el somni, els Tres reportatges especials («Reportatge del dia repetit», «Reportatge de l'esbós de la mort» i «Reportatge del monument de Sunilles») es fonamenten en el trencament de la mediocritat —una revolució que induïx a la reflexió del lector fins i tot abans d'esborrar el somriure satisfet deixat pel conte—, de les convencions més aparents com poden ser el temps, el nom d'un individu o la valoració de l'art;

«aquests Reportatges tenen una cosa comuna, i és que tots tracten de la reacció de la gent davant d'unes situacions en principi absurdes perquè es deslliguen de la convenció; i el que és absurd, moltes vegades, és la convenció»

Els anys s'escolaven, i el desig de tornar es feia realitat.

Pere Calders deixava enrera vint-i-tres anys de la seva vida curull d'il·lusions i d'esperances, de problemes i de records. Deixem, però, que sigui ell qui ens expliqui el perquè de la tornada:

«Al cap de vint-i-tres anys, llavors, es planteja aquell problema que apareix a tota la colònia de refugiats catalans que tenen fills a Mèxic; els fills arriben als quinze anys i el país els absorbeix gairebé del tot. I vam pensar que si no preniem una decisió ràpidament, ens hi quedaríem per a sempre perquè allà hi ha molta precocitat en el tracte entre parelles, de manera que quan un noi arriba als quinze anys ja té xicota, i per això, quan el fill gran va arribar als quinze vam dir, o ens decidim ara o ja no tornem més.»

I aquell país que deixà havia canviat (a part del règim polític): de l'època del «Biscuter» no en quedava res, la gent «ja es començava a veure les orelles» —assegura el propi Calders tot loquaç—, havia arribat l'era dels 600, de la invasió dels electrodomèstics..., eren els moments heroics de la Nova Cançó, la publicació en català abandonava el somni per a esdevenir realitat..., era l'esclat de Catalunya per Catalunya i quedaven enrera els temps més obscurs del franquisme.

Amb tot i això, aquell capgirell no representà cap sorpresa per al nouvingut,

«Em vaig escriure durant vint-i-tres anys, cada setmana, amb el meu pare i amb en Tasis, i amb en Triadú... Sabia el que passava aquí...»

Des d'aleshores no ha tornat mai a Mèxic, malgrat les nombroses oportunitats que ha tingut si res més no per qües-

tions laborals:

«Jo he estat durant quinze anys gerent de producció de Muntaner & Simon. Cada any tenia ocasió d'anar a Mèxic, i cada any vaig procurar desdir-me'n per una raó: és que, per a mi, tornar al passat és sempre un fracàs. No es pot recobrar el passat només que amb el record.»

Immers en aquesta societat catalana delerosa de recuperar el terreny perdut, Calders reprèn la seva activitat literària amb l'aplec Demà a les tres de la matinada, que posa en relleu un tractament de motius més moderns, però que amaguen la mateixa problemàtica de sempre: la grisor de la vida dels homes que el progrés de la tècnica no havia estat capaç d'acolorir.

«Realment, aquesta tècnica que ens està abassegant a tots es va posant a l'abast de la gent; això és evident en països on es moren de fam i que ja tenen la bomba atòmica. Potser la creació d'aquesta obra obeeix un xic a això: fer una mena de joc amb unes situacions que ens hauríem de prendre més seriosament...»

Tanmateix publica la novel·la L'ombra de l'atzavara, que representa l'aportació personal d'aquest autor a allò que serà el testimoni literari de l'aventura individual i col·lectiva de l'exili. És l'únic llibre, almenys fins avui, que segueix amb més o menys aproximació la crida propugnada per Castellet i Molas, la crítica més important dels seixanta, cap a l'anomenat «realisme històric». De fet, Pere Calders es sentí espiritualment obligat a contribuir en aquesta tendència que conformarà un significat a part dins la narrativa catalana dels darrers anys, però no abandonarà, ni poc ni molt, la seva típica ironia ni tampoc l'ús del llenguatge sempre natural i col·loquial.

«Els contes surten d'un record, d'una vivència; una cosa que m'ha passat sempre em suggereix això, una història que si jo havia d'explicar a un altre en una conversa no ho faria d'aquesta manera, però com que me l'explico a mi mateix...»

Aquest «explicar-m'ho a mi mateix» justifica l'existència dels contes de Pere Calders. No ens hem d'estranyar, doncs, que no senti una especial atracció per L'ombra de l'atzavara posat que, d'alguna manera, limitava la seva llibertat creadora, cosa que no s'escau en absolut a Ronda naval sota la boira, l'altra novel·la.

Remor de batec d'ales. Soliu i esprimatxat, un colom s'aferria a la barana de la terrassa. S'aixopluga, pacient: cauen quatre gotes, no res, «només per amoïnar», es deu plànyer amatent l'eternal botiguera del xamfrà.

El colom es passeja altiu, orgullós, al so d'una conversa que se m'ha fet fonedissa. Quietament esguardo Pere Calders; quin personatge tan extraordinari: els ulls bellugadissos, el somriure sempre a punt, la imaginació desbordant... Tot d'un plegat afloren en mi uns vells companys, llunyament estimats: els «meus» contes d'infantesa, i, immediata, la pregunta:

—Els expliqueu contes, als vostres néts?

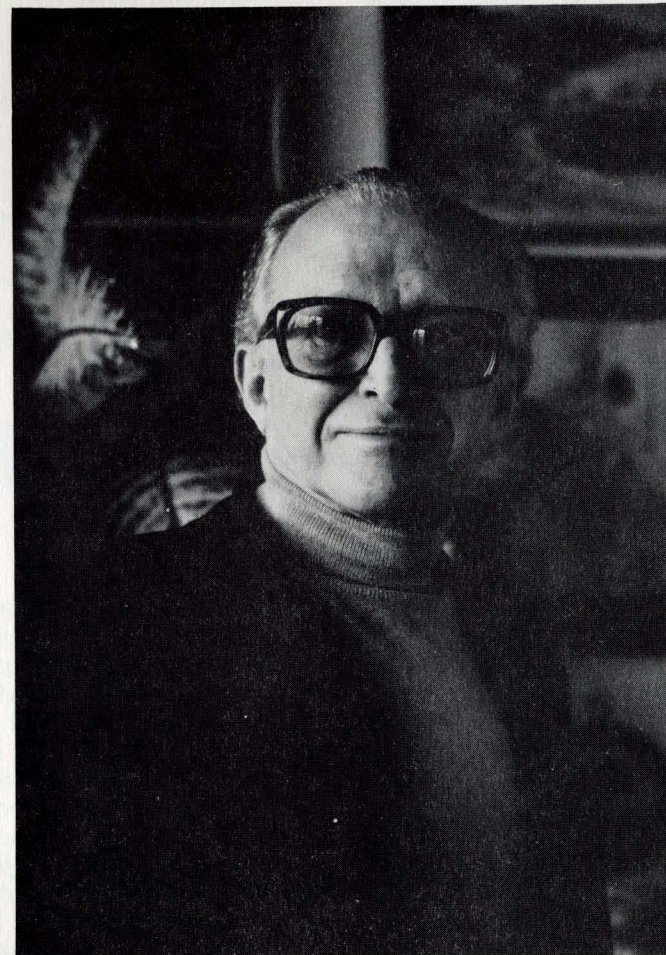
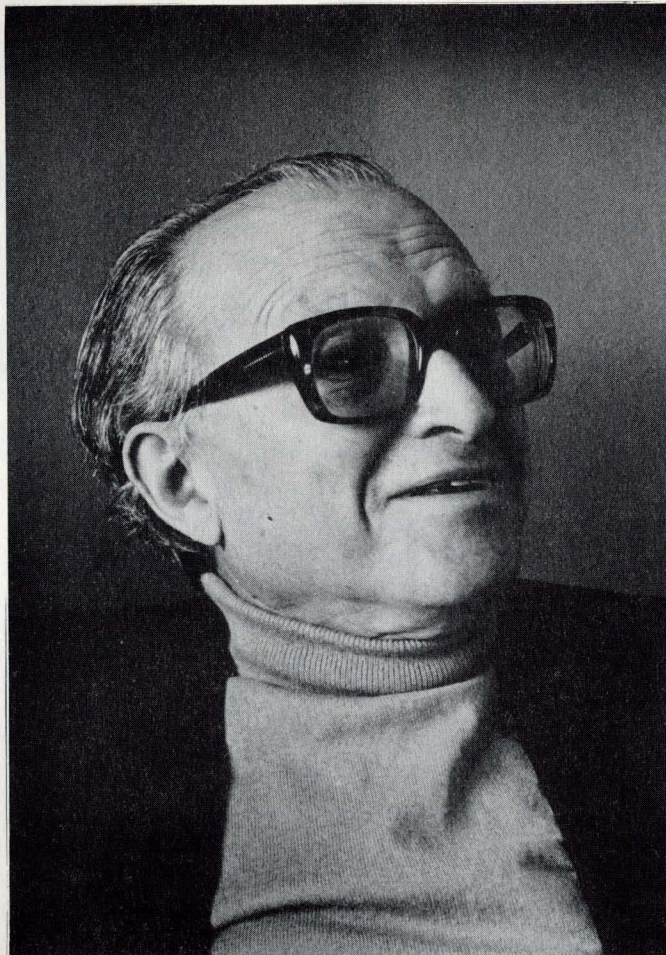
«Sí, però de les coses més absurdes; de vegades, la meua dona em renya i em diu: «Els faràs tornar bojós...»

—I ells, com s'ho prenen?

«Oh, els agraden molt. Juguem molt bé.»

I la xerrada és represa com si res (el colom ha aprofitat el meu descuit per deixar en lloc seu un gotellim esquifit).

Invasió subtil és potser el llibre més llegit de Pere Calders. L'humor i la ironia hi juguen un paper primordial. No obstant això, aquest humor amaga el buit existent en la vida

dels personatges de manera que, després de somriure complagut acabat el conte, el lector es qüestiona per un moment la veracitat de la història i el somriure es converteix en reflexió; veu com un home, l'escriptor, ha denunciat amb el seu to punxant i —per què no?— rialler, la càrrega d'absurd que tots portem a dins. Pere Calders —apunta Joan Melcion— s'ha proposat, amb sublim senzillesa, reflexionar i fer-nos reflexionar sobre la condició humana, però redescobrint-nos el sentit lúdic de la reflexió, la qual cosa és un dels trets més individualitzadors de la seva obra.

«Una de les funcions de la literatura és ensenyar a la gent allò que no veu i que, per cert, es troba al seu abast: els petits detalls que passen desapercebuts, foteses de la vida de cada dia... Suggestir, inspirar, excitar allò que ja ha vist i del qual no s'ha adonat.»

Així, Calders introdueix en els seus contes, sobretot, personatges fantàstics, màgics: extraterrestres o, en tot cas, forasters que no posseeixen cap de les particularitats humanes, que es riuen d'aquestes nostres convencions, que provoquen, en definitiva, la reacció dels «herois» caldersians, com aquest:

«Ens vam quedar una estona mirant-nos i jo, per trencar el gel, i ben bé perquè sí, vaig preguntar-li:

—És escocès, vostè?

—Nooo!

—I doncs?

—Ho diu pel vestit?

—Sí.

—No hi té res a veure. Servidor sóc d'una altra galàxia, i quan venim aquí ens deixen triar l'uniforme. A mi m'atreuen les faldilles, i vaig escollir aquest conjunt.

—El felicito perquè li cau divinament. (...)

I com aquest:

«De cop i volta, per trencar silencis, vaig preguntar-li per què volia anar al Museu Picasso.

—Oh, sempre ens fan encàrrecs extra! —exclamà—. El viatge és llarg i val la pena d'aprofitar-lo. Si puc, he de portar una reproducció del famós Guernica. Per cert: què hi veuen, vostès?

—Miri, jo no hi entenc, però tothom diu que és una peça mestra. De nosa no els en farà cap. I no cal que vagi al Museu, perquè l'original no és allí. A més, de reproduccions en trobarà a qualsevol papereria. Aquí n'hi ha per totes les cases...»

(«Coses que passen», del Tot s'aprofita)

Assentim amb una mirada de complicitat quan afirma que la inexistència d'altres mons és encara per demostrar,

«és incomprendible que els científics diguin que a tal planeta la vida no és possible perquè no hi ha atmosfera... Això ho diem ací, que estem acostumats que la natura creï éssers adaptats al medi!, per exemple, viure sota l'aigua no és possible per a l'home, però n'hi ha, de vida. Doncs, per què el sol fet que les condicions siguin diferents no permet que hi hagi un tipus de vida? Però bé, els que et diuen «no, això dels plats voladors és mentida perquè ja haurien baixat» atribueixen la nostra mentalitat a la d'ells tenint en compte que, ben segur, nosaltres hi aniríem amb armes i atacant.»

La darrera part del recull encapçalat per Invasió subtil trenca d'alguna manera amb el patró de conte que Calders havia fet servir fins ara: ens referim als anomenats Contes breus. Aquests podrien ésser qualificats de simples «acudits bons» si no fos perquè darrera hom hi endevina no només una ploma consumada, sinó també uns temes eminentment transcendentals. (Fem un petit incís i vegem-ne una mostra):

EL MIRALL DE L'ÀNIMA

No ens havíem vist mai, enlloc, en cap ocasió, però s'assemblava tant a un veí meu que em va saludar cordialment: ell també s'havia confós.

(d'Invasió Subtil...)

Al llarg de tota la seva trajectòria literària, Pere Calders ha sabut conjuminar d'allò més bé varietat i unitat en la seva obra, oferint una exemplar sensació de coherència interna. Per una banda, i respecte a la «unitat», ja ho hem dit, el «tema» nucli, que engloba tots els altres, és l'home,

«...la persona humana: no hi ha cap composició que no tingui en compte, d'una manera o altra, la figura humana.»;

per l'altra, la «varietat», que rau en la dilatada flexibilitat de l'estil d'aquest autor, en la manera com desenvolupa formalment els seus pretextos: un dels procediments que empra és el conte; i és a propòsit dels Contes breus que Calders exposa les raons per les quals aquest gènere el té plenament seduït:

«El conte m'atreu per una cosa: neix amb una mida determinada i, quan el vols explicar, no cal afegir-hi més coses. Un conte, per a mi, pot tenir dues ratlles que continguin tot el que volies o, a la inversa, pot tenir deu folis. I això el mateix gènere ho porta; jo m'he proposat una economia de mitjans: quan ja has contat el que volies, no farcir-ho. De qualsevol d'aquests contes de dues ratlles en podia haver escrit deu folis, però si aquestes dues ratlles tenen el sentit escomès, per què ho hauria d'inflar o, en qualsevol cas, de disminuir?..»

Li interessa el conte, entre altres coses, per la llibertat que permet: no cal, per exemple, que un recull tingui una unitat de concepció, hom hi pot encabir qualsevol tipus de narració contística... Tot s'aprofita, si voleu, a l'hora d'aplegar-les en un llibre, i aquest és precisament el títol, triat amb tota la intenció, de la darrera obra publicada. Tot s'aprofita és l'encapçalament, ensems, de la primera narració, amb la qual cosa adquireix un doble significat. Ja hem repetit en nombroses ocasions que tot el treball de creació de Pere Calders manté, no obstant, una estreta relació que no és intencionada; així, aquest darrer producte literari segueix la línia dels precedents,

«...és que això ja no ho podré deixar mai més. Ja m'agrada, ja, però no m'hi sento gens bé. L'experimentació en literatura és molt interessant, però no ho sabia fer, em semblaria que em traeixo a mi mateix. Jo escric, i ja em sap greu de dir-ho, per un plaer personal, perquè m'agrada escriure i em diverteix. La literatura ha donat grans obres proposant-se aquesta finalitat deliberada. Jo, això, ho admiro. Quan vull opinar sobre política, el que faig és un article. De fet, he escrit més articles que no pas contes, i són dues coses totalment distintes, que no tenen res a veure.»

En Pere Calders, vida i obra, tot és u: una vida que l'ha fornit d'un requitzell d'experiències, que li ha proporcionat una perspectiva particular d'acarar-se amb l'existència..., una obra que ha traslladat aquests episodis a un estadi superior, intemporal; la literatura és l'eina amb la qual elabora aquesta seva visió:

«La literatura és donar a una de les maneres d'expressar-nos que tenim, la paraula, una forma més o menys coherent per a explicar alguna cosa, i la seva funció primordial és la de divertir, interessar al lector. Quan jo ara agafo un llibre, si a la segona plana no m'ha interessat, ja el deixo i n'agafo un altre: aquest és el dret del lector. Hi ha gent que quan escriu sembla prescindir totalment del lector (o, pel cap baix, ho diu), jo crec que almenys constitueix la meitat del llibre i hi té, per tant, algun dret.»

Avui, Pere Calders és jubilat, ja queden endarrera les nits de vetlla, immers en la tasca creadora, afeixugat de dia per la feina a l'editorial... ara pot esmerçar tot el seu lleure en la família, a escriure –treballa en uns encàrrecs de tema divers, «però sempre que puc m'escapo i faig un conte» –i a mantenir converses amb la gent (com és ara nosaltres). Ha estat sobre-tot arran de l'escenificació del muntatge teatral «Antaviana» –fruit de la seva col.laboració amb el grup «Dagoll-Dagom»– que l'obra de Calders ha assolit la popularitat actual, que es fa palesa amb la recent reedició de dos dels seus llibres: Unitats de xoc i El primer arlequí; amb l'adaptació televisiva d'alguns contes, no només a RTVE, sinó també a l'estranger... Tot i això, una pregona humilitat no li permet de creure's un personatge important, i amb una desarmant discreció confessa:

«Jo no havia esperat mai, de debò, més del que m'ha arribat. Ha estat una sorpresa. Ara em trobo que fan tesis de llicenciatura i de doctorat sobre obres meves...»

Se'l veu feliç en la seva feina: fa el que li agrada i ja en té prou.

El diàleg s'allarga. Calders, conversador infatigable, ens comenta que la seva gran passió hauria estat la fotografia. Li agrada molt, «però no es pot fer de tot», diu. Aquesta vocació ja l'havíem descoberta: arreu, retrats d'ell, de la família...

Més tard, una afirmació, encara:

«...no hi ha diners en el món perquè algú em digui: «Deixa d'escriure en català i posa-t'hi en castellà», i jo accepti. Què vol dir això, quan em permeto, jo que sóc pobre, el luxe de negar aquest tipus d'oferiment? És la satisfacció que tenim els escriptors catalans que ens hem mantingut fidels a la nostra llengua.»

No es plany del tracte marginal que han rebut els escriptors de casa nostra en àmbits de llengua diferent:

«Sóc realista, no podia ser d'altra manera. El nostre país ha estat oprimat i aclapat. No ha pogut tenir una literatura promoguda des d'una organització, si no estatal, oficial, amb un suport de propaganda. Això comença ara i, potser, si no s'interromp, podrem aconseguir-ho. En resum, no hi ha motius per a ésser pessimistes, hi ha motius per a estar preocupats, no tan sols pel nostre problema –diguem-ne nacional– sinó per la situació del món. Estic convençut que ens trobem en un canvi d'Era, i cada vegada que això ha passat ha produït grans trasbalsos... Barrejar això amb la nostra peripècia nacional, trobo que no està bé.»

Un dels projectes que el porta de cap, és l'edició de l'Obra Completa:

«És una de les coses que em faria il.lusió en aquesta vida, abans d'anar-me'n –i no en tinc cap pressa!–, veure'ls tots reunits en un volum...»

Ja és fosc i ha parat de ploure. Apaguem la darrera cigarreta. El magnetòfon fa estona que s'ha aturat. Tant se val. Les seves paraules ens quedaran gravades, així com la seva imatge bellugadissa i inquieta que ens adreça cap a la porta. Malgrat els anys es mou àgilment, fent una mena de saltirons ocellivols. Ens acomiada amb un gest afable i un «a reveure!» que ens omple de satisfacció. Hi tornarem, ben segur que sí...

El carrer, amb llum artificial, se'ns mostra ara amb una altra cara. Al metro, les mateixes cares de cansament i mandra... Enmig de la boira, dos somriures.

MARGARIDA CASACUBERTA I ROCAROLS
LLUÍS RIUS I OLIVA

